

Text íntegre de la presentació del llibre de Biel Pubill i Josep M. Raduà

Sant Antoni mos guardo!

*a càrrec de
JORDI FERRÚS i BATISTE*

Ascó, 22 d'abril de 2005

***

Aquesta vegada m'ho han ficat bastant difícil la presentació, doncs lo llibre d'enguany, a més de fotografies, té lletra, i **bastant**, i quan ho vaig veure vaig pensar que poca cosa més podria dir...

Vaig estar dos o tres dies rondinant i remugant si fer una presentació curta i pelada, enlairant les qualitats dels autors – arplegadors - seleccionadors de fotografies, que s'ho mereixen i molt, per que són els únics que animen una mica cada any la minsa producció cultural local, arremolinant al seu voltant tot un seguit de col·laboracions, que any rera any han permès tenir ja cinc llibres reculls de fotografies on hi trobem tradicions, històries, persones, mirades, llocs, records... que ja perduraran per sempre al estar impresos i fixats en paper.

Els hi hauríem d'estar tant agraïts per tenir aquesta iniciativa que potser amb això ja n'hi hauria prou per fer la presentació del llibre d'enguany, i no entretindre-us jo amb les meues dissertacions... per poder començar com més aviat millor a mirar-lo i, aquesta vegada, també a llegir-lo.

Així que si us sembla, podem anar ben ràpid i de pressa, dient que us presento el llibre **Sant Antoni mos guardo!**, que com des de fa cinc anys per aquestes dates editen Biel, lo gendre de Colau de la carretera i Josep Maria de Pona del carrer de la Pedrola, i que com lo seu nom indica recull fotografies antigues, però també modernes, de la nostra Festa dels Rucs.

Au pues!!, si us sembla ja hem fet la presentació, ja podeu començar a demanar firmes i dedicatòries i així els crios no s'avorriran.

Què us sembla?? Ho deixem així o faig la meua... Bé, valtres ho heu volgut!...

Com vaig dir al Pregó de la Festa de Sant Antoni d'enguany, sols hem pogut trobar un document que ens parlo de la devoció a Sant Antoni Abat, encara que no de la instauració de la Festa:

L'any 1739, un albarà de Casa la Vila diu així:

**“Cluari Agustí Vallés pagareu a Francesc Vila
9 lliures 8 sous y son per fusta
ha venut a la Vila per al retaule de Sant Antoni Abad.
Per ordre dels Srs. Regidors.
Dat en Casa de la Vila als 3 de gener de 1739”.**

No hi ha res més. Millor dit, encara no hem trobat res més antic. Tampoc és que el document digui més del que diu: s'estava fent un retaule per la capella del Sant...

No podem deduir si estava ja acabada o encara per començar... Però la proximitat de l'ordre de pagament (3 de gener) a la onomàstica (17 de gener) fa pensar que es volia *tindre* tot enllestit per la festa.

Si no estava acabat encara, i tant sols es pagava la fusta per a començar a fer el retaule, cosa que podria tardar encara un temps (un any com a mínim), al menys ja hi havia capella, que no capelleta...

També sabem que fins 1936 la capella tenia retaule i reixa, i l'administraven dos **majorals**...

Si ja hi havia capella i retaule al segle XVIII, hi tenia d'haver devoció, i celebració religiosa a la seua onomàstica..., al menys missa..., i per què no!? Sent optimistes: Festa ja a la Vila!

Si no era així, per què se decideix dedicar una capella a Sant Antoni?

Podem suposar que ja hi havia devoció i festa major –jo ho vull veure i creure així, per continuar aquesta recreació **històrica-fictícia** de l'origen de la festa-, com també –tal com vaig apuntar al pregó-, que igual es va poder instaurar allavors per tal de sufragar los diners que costava lo retaule i el manteniment...

No ho sabem del cert, però sent optimistes i creient que la devoció ja venia d'abans, hem d'anar estirant lo fil del temps històric per poder-ho descobrir, encara que sigui en suposicions, però és així com s'omplen los buits que deixa la tradició popular i la seua falta de memòria documental. I és així com es fa la història dels que mai l'han tinguda: les classes populars, los pobles petits i allunyats dels centres de poder i decisió, sotmesos des de sempre a les voluntats del poderosos, siguin romans, gots, àrabs, catalans, senyors feudals, ordres militars, francesos o castellans...

I si la nostra història no mos la fem nantres, ningú mos la farà...

Haurem d'anar, doncs, reculant en la Història, per mirar de trobar –si és possible- l'origen de la Festa de Sant Antoni, i veure si està en l'origen de la nostra comunitat en el temps... al menys cristià, perquè del temps anterior, dels romans i el culte al deu **SATURN** –lo precedent de Sant Antoni en el panteó romà-, res en sabem, com tampoc dels cultes "**PAGANS**" (que no vol dir res més que **PAGESOS**) dels primers anys del Cristianisme...

I dels visigòtics i àrabs encara tenim menys dades.

Haurem d'anar a recules!

Del 1739 saltem cap al darrere, a l'any 1703. Què passa aquest any? Doncs que s'acaba de construir la façana de missa, i amb ella s'acaba per fi de construir **TOTA** l'església parroquial: és la data que hi figura a la façana.

1703 és l'any d'acabament de l'ampliació del temple, afegint-li o allargant-lo amb una nau, cosa que no tenia, des de l'absis.

La nau, d'estil toscà, es va començar bastants anys abans, allà cap al 1650 o al 1550, ja ho veurem més avall, a partir de la església '*mitjeval*', de la que actualment en queda tot l'altar, la sacristia i el campanari.

I què va deure passar per tenir la necessitat d'engrandir l'església, o per acabar d'una vegada la que s'havia començat al segle XIII??

Tenim dos possibles explicacions. Un altre salt en el temps i tindrem la primera.

1648

A les nostres contrades, la data més important és la de 1648, amb les tropes franceses aquarterades a la Ribera, en concret a Flix, i avituallades per la població que s'està cansant tant de mantenir-les com de les seues malifetes. A banda de patir fams i epidèmies degudes a un seguit de males collites i sequeres durant bona part del segle XVII...

Enmig de la **Guerra dels Segadors** (1640-1652), los catalans i amb ells, la nostra Vila i la Comanda dels Hospitalers, tots se posaren de part dels francesos i en contra dels castellans i del rei Felip IV.

Perduda la guerra, aquest rei va fer enderrocar tot el que quedava del castell d'Ascó, doncs ja havia quedat bastant malparat durant la guerra (los francesos lo van cremar).

I juntament amb lo castell, se va destruir la residència del Comanador allà dalt, que va tenir que baixar al poble a viure (a cal Forti), per després fer cap a

ca Rifa – ca Daura – ca la Massipa: lo comanador Sapata encara hi té lo seu escut a la paret).

I lo més important pel que intentem esbrinar, també es va enderrocar la **CAPELLA DE SANT PERE**¹, el lloc del castell on se feia missa **pels flares** i segurament s'hi pujava del poble a escoltar-ne, donades les dimensions del temple parroquial.

Per això, doncs, un cop acabada la Guerra dels Segadors se decideix acabar-lo o engrandir-lo, i es començaria a enlairar la nau amb les seues cinc capelles, dos a una banda i tres a l'altra, que passen a substituir les dos de l'altar romànic-gòtic, si és que no n'hi havia més –estarien a la banda nord, a on comença l'arc de la nau actual.

Una de les capelles noves tindrà un retaule dedicat a Sant Antoni Abat, la fusta del qual es pagarà, com hem dit al començar, lo 3 de gener de 1739.

Si es fa un retaule i se li dedica una capella es que hi ha devoció arrelada, com també n'era el cas de **Santa Polina** o de **Sant Miquel**, les dos advocacions amb ermites pel terme, a més de capella i retaule o imatge a missa los dos sants.

Però de Sant Antoni, ni rastre!!

Anem reculant en el temps..., sempre suposant que ja hi havia festa de Sant Antoni, encara que no devia ser com la d'ara. I anant enrere mos plantem a 1615

És la data de la Carta de Nova Repoblació després de l'expulsió dels moriscos.

No en tenim cap referència a Sant Antoni ni a la seua festa i devoció en tota la Carta, i mireu que n'és de llarga!

Això sí, per Sant Miquel de maig o de setembre, i per Nadal s'han de pagar les rendes, censos i **delmes** als senyors i a l'església, pagaments encara en espècie (galls, gallines, seda, cera, oli...).

Si ja existia la Festa de Sant Antoni pel 17 de gener, los repobladors nous vinguts de 1617 en endavant s'afegiren a la seua celebració, i amb lo temps es va deure convertir en la seua tradició i en part de la seua vida quotidiana i

---

¹ Per això celebràvem Sant Pere el 28 de juny al nostre poble, i ho fèiem amb fogueres, encara que ja per Sant Joan n'havíem fet, però per què era el patró dels Hospitalers, que van vindre més tard que els Templers. El 1660 es construirà una capella dintre de Cal Forti, dedicada també a Sant Pere.

festiva. Doncs aquestos ja eren cristians com calia... o al menys ho semblaven² més que els moriscos expulsats.

Aprengheren a encomanar-se al Sant al crit de **SANTANTONI MOS GUARDO!**, a encomanar-hi la salut de les seues bèsties i animals.

Aprengheren a esperar amb deliri l'arribada de la festa després de Nadal i els Reis, s'acostumaren a apartar la llenya per a la foguera, a preparar els animals per la benedicció, s'apropriaren dels Tres Tombs com si fossin seus de tota la vida, i **començaren a fer lo Toni** com ja ho devien fer los cristians vells quan arribaven aquests dies... Anaren a entrenar los animals per les **corrides** unes setmanes abans... Bé, aquells que tenien equins, doncs la majoria tenia bous o **ruquets** per llaurar i anar al defora...

Així, la costum que sempre guanya l'animal i no el qui va al damunt afavoria sempre als senyors. Com qui podia tenir cavalls, mules i matxos eren ells, los *flares* del Castell i los cristians vells, mentre los moriscos i nous vinguts –tots enfiteutes- en prou feines podien tenir un bou o una somereta, els galls del **premit** sempre era per **n'aquells**. Los pobres bé es tenien d'acontentar amb la **ceba** o competir pel gall de la **corrida** dels rucs.

No sabem tampoc des de quan es fan **corrides**, ni tampoc des de quan es donen los **premits** del gall, la gallina o pollastre i la ceba. Però també en 1739, un altre albarà de Ca la Vila demostra que ja es donaven pollastres com a premi per les **corrides** de Sant Miquel, al setembre.

El que sí sabem és que sota el domini àrab, a Ascó hi havia ja un lloc per fer corrides d'animals, lo qual indica que l'afició mos ve de bastant lluny...

És clar, tot això si ja allavorens lo poble ho celebrava com ara ho celebra, si ja Sant Antoni era tradició.

Jo prefereixo creure i pensar que així era que no pas lo contrari. I amb aquest objectiu buscaré la documentació que demostrí aquesta hipòtesi o suposició.

Però mos falta encara donar la segona explicació a l'ampliació de l'església, i per això continuem lo viatge en el temps cap al passat, i arribem a 1609

Aquest any és un dels més terribles per a la nostra població. És l'any de l'expulsió dels moriscos. Quasi lo 85% de la població va ser obligada a anar-se'n del poble, a embarcar-se pel riu avall en ser foragitada de les seues llars i

---

² Alguns dels moriscos expulsats el 1609 van tornar 20 o 25 anys després, un cop van fer un tomb per França, fugint de la persecució...

expulsada cap al nord d'Àfrica. Molts s'escaparen i tornaren uns anys després...

Aquests moriscos, aquests antics *moros*³ ja varen ser obligats a cristianitzar-se en temps dels Reis Catòlics, per ordre del cardenal CISNEROS (1499), cosa que no els va servir de res per què van ser expulsats amb l'excusa que continuaven sent musulmans en secret, intrigaven amb lo **turc** i es confabulaven amb lo **berberisc**...

La raó de la seua expulsió en va ser una altra: el debilitament del poder senyorial i de les Ordes Militars, que tenien emprats com **enfiteutes** –com si fossin uns **mitgers** perpetus d'allavorens- en favor de la Monarquia de Felip IV, el mateix de la Guerra dels Segadors i que va manar l'enderroc del Castell.

Doncs bé, los moriscos, com que temien la seua expulsió des de mitjans del segle XVI, van decidir demostrar en fets que eren bons cristians, i acordaren ampliar l'església, i així li escrigueren al rei Felip II:

Tots parlem la llengua catalana, vestim com los altres del Principat, podem portar armes, anem a missa i a combregar voluntàriament, hem començat les obres de l'iglesia per engrandir-la, nos hem gastat 1000 ducats en comprar un retaule per l'altar major i un sagrari, hem establert la festa de Sant Miquel de Maig, hem fundat la Cofraria del Roser i la del Santíssim Nom de Jesús...

Tot per demostrar que eren cristians com calia... Però no els hi va servir de res...

Potser van ser ells, en l'últim intent per salvar-se de l'expulsió, los que van començar la Festa de Sant Antoni dedicant-li una capella de la nova nau en construcció.....

---

³ No és el mateix àrab que 'moro' o musulmà. L'àrab és un terme ètnic que indica un origen geogràfic-cultural: la Península Aràbiga, bé que en el temps de la conquesta àrab, tots els conqueridors àrabs eren musulmans. 'Moro' és un terme despectiu referit als que professen la religió musulmana o islàmica. El terme '**moro**' començà a ser emprat pels cristians conforme els àrabs arribaren a la Mauritània, es a dir, la província africana més occidental de l'Imperi Romà cristianitzat. En realitat, 'moro' vol dir –etimològicament- '*maure*', es a dir, **maurità**, natural de la Mauritània, que és d'on provenien tots els conqueridors àrabs-musulmans quan van passar l'estret de Gibraltar i, fins i tot, l'Ebre, arribant a saquejar Barcelona i fins Poitiers (França), a on els francs els feren retrocedir més enllà dels Pirineus... i comença el que anomenen la *Reconquesta*... En aquest sentit, la població autòctona –romano – cristiana - visigòtica- va romandre sense fugir i amb el temps es va convertir a l'Islam per gaudir d'avantatges fiscals... El mateix va passar amb la conquesta de les nostres contrades per part dels cristians: hi van romandre les famílies autòctones islamitzades i van assentar-s'hi de nou tant sols mitja dotzena de famílies cristianes i catalanes... millor dit, cristianitzades i catalanitzades. Ara començava el procés de cristianització i catalanització dels autòctons, que com que no es va aconseguir, va culminar amb la seua expulsió com '**moriscos**' el 1609.

No ho sabem. Si no la van començar ells la Festa, perquè ja es feia o venia d'abans, al menys s'hi van afegir a celebrar-la, per demostrar la seua **cristianitat** i lo rebuig de la tradició musulmana, a l'adorar un sant que tenia un **tossino** als peus!!!

Un altre bot endarrere i arribem als anys 1500

Continuant suposant que ja es feia la Festa de Sant Antoni cap al segle XVI, què ens trobem al nostre poble allavors?

Una majoria de la població és cristiana nova, batejada forçadament lo 1499, i obligada a demostrar públicament la seua cristianitat. La qual cosa implicava viure, vestir, menjar i calçar com a cristians, anar a missa, confessar-se i combregar, guardar los diumenges –i no els dissabtes- i celebrar les festes locals, entre elles la de Sant Antoni –si ja era festa i tradició local.

Aquestos **MOROS** o **MORISCOS** ¿¿ja celebraven Sant Antoni com la resta de cristians??

Si ho feien, ¿jera per fer veure que eren cristians i així no sofrir represàlies!? O per què ho sentien de debò??

Ara bé, encara que així fos, encara que fossin cristians, per dintre i per darrera molts eren, sentien i creien com musulmans, i això tenia moltes implicacions amb la Festa de Sant Antoni.

Adorarien una imatge d'un Sant oriental –egipci-, de ben a prop d'on venia la seua religió mahometana, ara desterrada, però que portava un porc als peus!!??

En aquell temps, la imatge ja portava afegida la del porc o –com diem aquí- **tossino**... Un **animalet** que va adquirir la imatge del sant tal com viatjava la devoció des de l'Orient –per terra a llocs d'un cavaller- cap al sud de França, des d'pn va passar a Catalunya...

Lo porc n'és un animal tabú, prohibit -ni nomena'l- pels musulmans des de sempre, com també pels jueus. Segurament lo **tossinet** se li va afegir un cop la devoció va arribar a Europa, doncs allà, al Pròxim Orient hauria estat una temeritat, dons no se'n criaven de **tossinos**, com encara avui en dia tampoc se'n crien...

La majoria dels moriscos – cristians nous d'Ascó vivien a la Vila Closa. La majoria dels cristians vells al **defora** de la vila closa (Ca Biarnés, Cal Cavaller, Ca Peresans, Cal Rano de Dalt). A fora també hi estava l'església, allunyada de la porta principal d'entrada (lo **perxe** a ca Estisora – ca Agnès) uns quants

metres, isolada, doncs les cases del principi del carrer Major no es van començar a fer fins bastant després de la conquesta cristiana.

De Missa sortien i hi feien cap totes les **probessons** i enfilaven cap al cor de la vila closa –la Mola- farcida de cristians nous, abans moriscos i temps enrere moros i sarraïns.

Veure passar les imatges religioses cristianes i els seguicis catòlics pel carrer i pel davant de la porta no devia fer molta gràcia als que encara no sentien veritablement la fe cristiana...

I encara devia fer menys gràcia veure passar la **Probessó** de Sant Antoni amb lo **tossino** als peus!!, i després contemplar com lo porquet de Sant Antoni anava pel poble voltant tot l'any i se'l rifaven o subhastaven al ball de jotes...

I això encara no era el conflicte i l'enfrontament més greu entre la comunitat morisca i la Comanda, entre cristians nous –massa nombrosos- i cristians vells –massa pocs-. El de **l'azofra** era pitjor: una servitud personal dels moriscos per fer treballs pel Castell i pujar-hi llenya a canvi de res, raó de molts plets i judicis entre uns i els altres.

Un altre salt endarrere, més gran que els anteriors, i ens n'anem a principis segle XIV – als anys 1300

Coincidint amb la guerra entre els Entença, els Templers i els Montcada, que va acabar amb los pobles de Camposines i de Gorrapte, dels que no van quedar ni les misses –l'ermita de Sant Bertomeu n'és posterior-, la persecució i la fi de l'Orde del Temple, així com el traspàs de la Comanda d'Ascó a l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, també coneguts com los Hospitalers, sembla que va arribar i es va estendre la devoció a Sant Antoni Abat per tota la Diòcesi de Tortosa, difosa per un bisbe de principis del segle XIV...

Potser va ser allavorens quan va arribar al poble i a tots los pobles de la Ribera, la Terra Alta, lo Baix Ebre, lo Montsià, los Ports de Morella i lo Maestrat, etc., a on avui es celebra Sant Antoni com la Festa Gran de l'Hivern.

Bé, tot aquest rodamón pel temps per tal de trobar una connexió, per petita que sigui, entre lo poble i Sant Antoni. Dons bé, haurem d'anar cap a lloc d'origen del Sant, cap a l'Orient, per mirar de trobar alguna connexió.

Vés per on, totes dos Ordes, la del Temple i la dels Hospitalers, eren Ordres Militars amb interessos al Pròxim Orient, d'on provenia la llegenda de Sant Antoni.

Els Templers i els Hospitalers havien estat per Terra Santa en un temps en què la devoció al Sant ja s'havia estès des del desert egipci on s'havia iniciat, allà cap al segle IV, fins a Jerusalem, Síria i Constantinoble.

Potser aquells cavallers francesos que es van curar de l'erisipela o **foc de sant Antoni** eren Templers, potser eren Hospitalers, i els uns o els altres ajudaren a implantar la devoció de Sant Antoni a la seua **Comanda d'Azcho**, però no ho sabem ni hi tenim cap dada documental per demostrar-ho...

De la foguera i la jota no n'he dit res encara, però poca cosa es pot dir, sols lo que dicta lo sentit comú.

L'origen de la foguera és ben senzill: en ple hivern i de banda de nit, si no et pots **ascofar** i si no hi ha llum al carrer, te quedes a casa a la **voreta** del foc sense ganes de sortir. I aquest és lo significat de la foguera: **ascofar** i il·luminar a la gent mentre es balla o mira com se balla la jota.

No hi ha cap altra raó: ni la barraca de Sant Antoni per fer front a les temptacions, ni el signe de l'infern dels dimonis... Era per calentar i per poder-hi veure, res més!

La jota, tan nostra, tan senzilla com especial... Segurament que ja la ballaven los que hi havia abans de que arribessin los reconquistadors i comencessin a **recatalanitzar** i a **recristianitzar** als nostres avantpassats.

De la jota ja en va deixar constància el gran geògraf i etnògraf de **l'Antiguitat ESTRABÓ**, del segle primer després de Crist, qui descrivint les costums dels **CÀNTABRES**, els indígenes prerromans de Cantàbria, dóna compte d'un ball que, tal com es ballava, no pot ser altre que la jota: braços i mans alçades, bots enlaire i genuflexió en acabar...

I "**el Ebro nace en Fontibre (Santander, Cantabria), y pasa por Tudela y Zaragoza, y desemboca en Tortosa**". I aquest va ser lo **recorregut** que va deure fer la jota, aigües avall, per tota la gran vall fluvial fins al mar... precisament tota la zona cultural per on s'estén el ball de jota, en totes les seues modalitats.

Al poble la devien ja ballar abans que romans, àrabs, gots o catalans en prengueren possessió, i seria molt més antiga que la tradició de Sant Antoni, a la qual s'afegiria com divertiment profà.

Amb tot lo que hem vist, del que sí que en podem estar ben segurs és que la Festa de Sant Antoni al nostre poble és molt antiga, que deu anar més enllà de 1739, molt més abans del segle XVIII, endinsant-se en la nit dels temps fins –al menys– el segle XIV, quatre-cents anys abans, encara que no ho

podem demostrar documentalment, però estic segur que amb lo temps ho farem. Això d'avui tant sols ha estat un menat d'hipòtesis i supòsits.

Moltes gràcies per l'atenció i la paciència, i ja ho sabeu, no marxeu sense al menys un llibre a la mà! Moltes gràcies Biel i Josep Maria i enhorabona pel cinquè llibre de la vostra/nostra Galvana...,i fins l'any que bé.

JORDI FERRÚS i BATISTE
Ascó, 22 d'abril de 2005
Sala d'Actes de l'Ajuntament d'Ascó

***

Sant Antoni mos guardo!
Núm. 5 de la col·lecció *La Galvana*
Biel Pubill i Josep M. Raduà
Gràfiques del Matarranya, Calaceit, 2005
ISBN: 84-609-4712-2